

УДК 343.851

С. В. Рябчук, здобувач сектору дослідження проблем запобігання злочинності Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків

АЗАРТНІ ІГРИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ: ПОНЯТТЯ, ГЕНЕЗА, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

У статті розглянуто гральний бізнес як негативне соціальне явище, надано його поняття з огляду на положення Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні», досліджено історичний розвиток грального бізнесу та відповідальність за здійснення вказаної злочинної діяльності.

Ключові слова: гральний бізнес, азартні ігри, заборона грального бізнесу.

Постановка проблеми. В Українській державі, поряд із позитивними, існує низка негативних соціальних явищ. Одним із таких явищ є азартні ігри, які з розвитком суспільних відносин і технологій набули широкого розповсюдження та перетворилися на вкрай небезпечний та заборонений чинним законодавством вид господарської діяльності – гральний бізнес.

В усіх країнах сучасного світу в більшій або в меншій мірі поширена діяльність суб'єктів господарювання, що надають послуги, пов'язані з доступом осіб до азартних ігор. У нашій державі законодавець встав на шлях заборони здійснення такої діяльності.

Азартні ігри як суспільне явище виникло на певному етапі цивілізації, що сприяло формуванню цілого комплексу нерозривно пов'язаних між собою відносин певного характеру: пізнавального (зацікавленість в ознайомленні з новим явищем, що не насаджується державою, а визначається особистим вольовим вибором), емоційного (відчуття азарту, переживання в разі виграшу або програшу), психологічного (захоплення грою, бажання брати участь у грі та вигравати), економічного (зацікавленість у виграші, бажання мати кошти для участі у грі), політичного (здійснення державою політики сприяння чи заборони гри) та

правового (потреба в урегулюванні відносин стосовно азартних ігор)¹.

Гральний бізнес є негативним соціальним явищем, підвищена суспільна небезпечність якого полягає в тому, що в цій сфері накопичується значна кількість грошових коштів, з яких організаторами грального бізнесу не сплачуються податки, збори, обов'язкові платежі, що позбавляє бюджет країни суттєвих грошових надходжень. Указані грошові кошти використовуються для незаконного збагачення, розширення грального бізнесу, фінансування іншої злочинної діяльності. Також із гральним бізнесом пов'язується вчинення інших суспільно небезпечних діянь, наприклад шахрайства, підкупу посадових осіб контролюючих органів, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

Необхідно підкреслити й негативний вплив грального бізнесу на розвиток суспільства. Поширення в державі цього явища, захоплення азартними іграми великої кількості людей сприяє зниженню рівня культури та моральності населення. Доступ та зацікавленість такими іграми створює негативні умови для розвитку дітей та підлітків, які втрачають інтерес до навчання та суспільно корисних занять. Для багатьох гравців періодична стійка участь в азартних іграх через невезіння, невміння або через шахрайство організаторів грального закладу призводить до значних матеріальних втрат. Нерідко це спричиняє руйнівний вплив на шлюбно-сімейні відносини. У деяких осіб виникає хвороблива прив'язаність до азартних ігор, психологічна залежність від них, позбавитись від якої особа може тільки за умов надання допомоги спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням грального бізнесу присвячені наукові праці О. О. Додурова, Г. М. Дюби, О. П. Дячкіна, Д. О. Гетьманцева, Н. П. Капітаненко, І. Б. Медицького, Н. О. Петричко, Р. О. Пиняги, А. В. Савченко та ін.

¹ Капітаненко Н. П. Азартні ігри як суспільне явище: історико-правовий аспект / Н. П. Капітаненко // Право України : юрид. журн. – 2013. – №3. – С. 33.

Метою статті є обґрунтування твердження, що гральний бізнес є негативним соціальним явищем, визначення поняття «гральний бізнес» на підставі положень законодавства, огляд основних етапів розвитку цього явища та встановлення відповідальності за досліджувані протиправні дії.

Поняття «гральний бізнес» є законодавчо визначеним і міститься в ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» № 1334-VI від 15.05.2009 р. Відповідно до вказаної правової норми гральний бізнес є діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера¹.

Першою складовою досліджуваного поняття є визначення грального бізнесу як протиправної діяльності особи.

Людина являє собою продукт та суб'єкт суспільства, соціуму. Вона демонструє своє ставлення до навколишнього середовища поведінкою, активністю. Остання буває вольовою, імпульсивною та звичною. Тільки вольова активність може називатися діяльністю, яка являє собою усвідомлену вольову поведінку, що складається із системи дій, кожна з яких має мету, зумовлену спільним мотивом².

Відповідно до наведеного вище Закону організація і проведення азартних ігор – це діяльність організаторів азартних ігор, що здійснюється з метою створення умов для здійснення азартних ігор та видачі вигравів (призів) учасникам азартних ігор.

Визначення «азартна гра» також міститься в ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» та полягає в такому: азартна гра – будь-яка гра, обов'язковою умовою участі в якій є сплата гравцем грошей, у тому числі через систему електронних платежів, що дає можливість учаснику як отримати виграв (приз) у будь-якому вигляді, так і не отримати його залежно від випадковості.

¹ Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 трав. 2009 р. № 1334-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 536.

² Зелинський А. Ф. Преступная деятельность: понятие и ответственность / А. Ф. Зелинский // Сов. государство право. – 1991. – № 12. – С. 12–13.

Дослідження історичного розвитку негативного соціального явища допомагає зрозуміти його природу, вплив на це явище тих чи інших чинників, розробити заходи боротьби з цим явищем.

Появі грального бізнесу та його трансформації у розвинутий, поширений та прибутковий вид господарської діяльності передувало виникнення та поширення в суспільстві азартних ігор.

Торкаючись історичного розвитку азартних ігор на території сучасної України, можна зазначити, що праукраїнці могли ознайомитися з картами ще в XII ст. Гіпотезу про можливу участь галичан в азартних іграх під час третього хрестового походу Фрідріха Барбаросси проти знаменитого сарацинського султана Салах-ад-діна знаходимо у «Слові про Ігорів похід». Наголошується лише на можливому, епізодичному знайомстві, а не на масовому розповсюдженні серед українців гральних карт. Дослідник народних звичаїв українців В. Горленко (1853–1907) датує появу карт на українських теренах початком XVII ст. У той самий час Україна з XVI ст. – це провінція Польщі, де картярство розповсюджене з XIV ст.¹

У Середньовіччі правове регулювання правовідносин, пов'язаних з азартними іграми, на території України здійснювалася в залежності від визначення відповідальності за незаконні дії у цій сфері в законодавстві країн, до складу яких територіально входили українські землі.

У Росії Стоглавом 1551 р. як покарання за азартні ігри передбачалося відсторонення винного від посади, а для духовників – відсторонення від священних служб на строк до трьох років, при повторному вчиненні діяння – вигнання від притча².

У Соборному Уложенні 1649 р. зазначалося: «гравцями в “листь” поступать яко писано о татех – бить кнутом, рубить пальцы и руки» («тать» – розбійник, злодій).

¹ Іващенко-Дзвінковий Г. Л. Нехай козириться! Гральні карти в історичному і культурному контекстах / Г. Л. Іващенко-Дзвінковий. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2004. – С. 81.

² Севостьянов Р. А. Проблемы уголовной ответственности за организацию и ведение незаконного игорного бизнеса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Р. А. Севостьянов. – Саратов, 2009. – С. 16.

З 1717 р. гра в карти на гроші карається лише стягненням штрафу. Артикул 59 Воїнського статуту Петра I забороняв картярську гру військовим¹.

Заборона на азартні ігри встановлюється «Уставом благочиния» 1872 р. Каралися такі діяння, як: зайняття азартною грою в якості «єдиної вправи»; зайняття азартною грою у вигляді промислу; утримання приміщення для азартної гри з корисливою метою. Відповідальність також установлювалась Уложенням про покарання кримінальні та виправні 1845 р., Уставом про покарання, що накладалися мировими судьями, 1864 р.²

Азартні ігри переслідувалися після Жовтневої революції з боку радянської влади.

Двадцять четвертого листопада 1917 р. виходить постанова Петроградського військово-революційного комітету «О закрытии игорных клубов и притонов», 23 березня 1918 р. Рада комісарів Петроградської трудової комуни видала декрет, згідно з яким належало «закрити все клубы и собрания, в коих будут допущены игры в карты, лото и прочие». При цьому судова практика, схвалена Відділом Вищого Судового контролю, розмежувала ігри на допустимі та недопустимі. Забороненою є гра, що є джерелом прибутку для гравця, а гра навіть з матеріальними ставками, яка ведеться з метою проведення часу, не вважається азартною та є припустимою. П'ятнадцятого грудня 1925 р. РНК РРФСР видав постанову, якою дозволив Народному комісаріату внутрішніх справ в окремих випадках надавати дозволи на відкриття установ для гри в лото, карти виключно для посилення засобів організацій та установ благочинного характеру³.

За часів запровадження нових економічних відносин у Радянській Україні (20-ті рр. XX ст.) спостерігалось значне піднесення грального бізнесу. Велика кількість питань та відносин грального

¹ Іващенко-Дзвінковий Г. Л. Нехай козириться! Гральні карти в історичному і культурному контекстах / Г. Л. Іващенко-Дзвінковий. – Д. : АРТ-ПРЕС, 2004. – С. 67.

² Севостьянов Р. А. Проблемы уголовной ответственности за организацию и ведение незаконного игорного бизнеса : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Р. А. Севостьянов. – Саратов, 2009. – С. 16.

³ Цакоев А. А. Правовое регулирование азартных игр в Советском государстве (1917–1929) / А. А. Цакоев // О-во и право. – 2013. – №3 (45). – С. 57–58.

бізнесу на той час урегульовувалася положеннями Адміністративного кодексу УРСР, затвердженого постановою Всеукраїнського ЦВК від 12 жовтня 1927 р. Даним нормативним актом визначався порядок відкриття клубів і закладів для платної гри в неазартні ігри, а також передбачалася можливість проведення лотерей, привселюдних видовищ і розваг. Натомість, підприємцям потрібно було одержати відповідний дозвіл на рівні місцевої влади (окружного адміністративного відділу). Контролювалася діяльність такого порядку підрозділами адміністративної міліції, які могли притягати винних до відповідальності чи клопотати про закриття гральних закладів¹.

У 1928 р. вийшла постанова РНК «Про закриття ігорних закладів», а у травні 1929 р. вийшло роз'яснення від НКВС РРФСР. Вищерозглянуті нормативні акти забороняють тільки влаштування ігор та організацію ігорних домів, але дозволяють брати участь в іграх для розваги, без отримання прибутку².

З прийняттям цих постанов гральний бізнес заборонений і в Україні. Аж до кінця 60-х рр. ХХ ст. азартні ігри в громадських місцях зустрічалися досить рідко. Саме тому в зазначений період чинне законодавство (у тому числі кримінальне) практично не передбачало відповідальності за азартні ігри. Передбачалася лише відповідальність за втягнення неповнолітніх у заняття азартними іграми (ст. 210 КК УРСР) та за утримання гральних притонів (ст. 226 КК УРСР)³.

Чотирнадцятого грудня 1988 р. КК УРСР 1960 р. було доповнено ст. 213 «Організація азартних ігор» (гл. X «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я») Особливої частини, яка проіснувала до 28 січня 1994 р.

Становлення в Україні ринкової економіки на початку 90-х рр. ХХ ст. зумовило появу нових видів підприємницької діяльності, що

¹ Дюба Г. М. Соціально-економічні та правові передумови формування і розвитку ринку азартних ігор в Україні / Г. М. Дюба // Держава і право : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 48. – С. 385.

² Цакоєв А. А. Правовое регулирование азартных игр в Советском государстве (1917–1929) / А. А. Цакоєв // О-во и право. – 2013. – № 3 (45). – С. 60.

³ Дюба Г. М. Соціально-економічні та правові передумови формування і розвитку ринку азартних ігор в Україні / Г. М. Дюба // Держава і право : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 48. – С. 385–386.

потребували врегулювання. Гральний бізнес як один із таких видів діяльності весь період ринкового розвитку країни характеризувався стрімким хаотичним розвитком¹.

Законом України «Про патентування деяких видів господарської діяльності» від 23 березня 1996 р. передбачено патентування грального бізнесу. У 2000 р. прийнято Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»². Гральний бізнес за цим Законом відносився до ліцензованого виду діяльності. До запровадження ліцензійних умов ліцензії видавались обласними державними адміністраціями.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів і ломбардами» від 20 листопада 2003 р. вперше визначено поняття «азартна гра»³.

Вісімнадцятого квітня 2006 р. прийняті Ліцензійні умови провадження організації діяльності з проведення азартних ігор, затвержені спільним наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва і Міністерства фінансів України від 30.05.2006 р. Указаний нормативно-правовий акт установлює вимоги до провадження організації діяльності з проведення азартних ігор суб'єктами господарювання та визначає низку понять, установлює певні види гральних закладів.

У 2009 р. був прийнятий Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні». Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства про заборону грального бізнесу в Україні» від 22 грудня 2010 р. доповнено Кримінальний кодекс України ст. 203² («Зайнят-

¹ Капітаненко Н. Актуальні питання адміністративної відповідальності юридичних осіб за правопорушення у гральному бізнесі / Н. Капітаненко // Підприємство, госп-во і право. – 2010. – № 12 (180). – С. 64.

² Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 черв. 2000 р. № 1775-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.

³ Матіос А. Проблеми правового регулювання діяльності з організації і проведення азартних ігор на території України / А. Матіос, А. Ковальчук // Юрид. Україна. – 2008. – № 7. – С. 15–16.

тя гральним бізнесом»). Крім того, відповідальність у сфері грального бізнесу встановлюється статтями 164, 181 Кодексу України про адміністративні правопорушення¹.

За останні 20 років обсяг зовнішніх і внутрішніх інвестицій, вкладених в український гральний бізнес, суттєво перевищує вкладення в інші сфери. Це пояснюється тим, що рентабельність українського казино в кілька разів вища, ніж на Заході. До того ж в Україні гральний бізнес не контролюється законом і власнику залишається від 5 до 30% витрачених гравцем грошей, у той самий час у Європі цей показник становить 1–2%².

Висновки. Розвиток правових норм, які передбачали відповідальність за зайняття гральним бізнесом, мав циклічний характер – на певних історичних етапах державою то посилювалася, то послаблювалася відповідальність за вчинення вказаної діяльності. При цьому такі правовідносини не залишалися поза державним контролем. Гральний бізнес є негативним суспільним явищем, що характеризується підвищеною суспільною небезпекою.

В статье рассматривается игорный бизнес как негативное социальное явление, дается его понятие исходя из положений Закона Украины «О запрете игорного бизнеса в Украине», прослеживается историческое развитие игорного бизнеса и ответственность за совершение указанной преступной деятельности.

The article deals with gambling as a social phenomenon, its concept based on the provisions of the Law of Ukraine «On the prohibition of gambling business in Ukraine», the historical development of gambling and responsibility for the commission of this crime.

*Рекомендовано до опублікування на засіданні сектору дослідження проблем запобігання злочинності НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол №2 від 18 лютого 2015 р.).
Рецензент – доктор юридичних наук, професор
В. В. Голіна.*

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. №8073-Х // Відом. Верхов. Ради України. – 1984. – Дод. до №51. – Ст. 1122.

² Виявлення та документування злочинів і правопорушень, які вчиняються у сфері грального бізнесу під виглядом інтерактивних клубів та розважальних закладів : метод. рек. / В. С. Березняк, Є. В. Матвієнко, В. В. Корж, Д. С. Приходько. – Д. : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 6.